

LEVEN EN WERK VAN JAN SIMON GERARDUS GRAMBERG

Jan Simon Gerardus Gramberg werd op 19 april 1823 te Maastricht geboren als zoon van Johan Gramberg en Adriana Grond. Hij huwde op 11 juli 1860 te 's-Gravenhage met Neeltje Maria Anna Jonckers (geboren en overleden te 's-Gravenhage respectievelijk op 28 maart 1834 en 7 februari 1910, dochter van Johannes Jonckers en Neeltje Johanna Vinkhuizen). Uit dit huwelijk werden acht kinderen geboren:

1. Jan Marie, geboren te Batavia op 15 september 1861;
2. Niet bij name bekende dochter, geboren en overleden te Batavia respectievelijk op 4 en 12 mei 1863;
3. Simon, geboren en overleden te Palembang respectievelijk op 21 en 27 september 1864;
4. Jeanette Cornelia Nelly, geboren te Palembang op 25 juni 1866, overleden te Sidoardjo op 3 juli 1896, huwde te 's-Gravenhage op 19 december 1888 met Hermannus Johannes Waleson, geboren te Delfzijl op 27 maart 1862, overleden te Soerabaja op 5 maart 1912 (zie de Genealogie van het geslacht Waleson);
5. Cornelia Antonia Dorothea, geboren te 's-Gravenhage op 5 november 1868;
6. Gerard Willem, geboren te Koepang op 28 juni 1870;
7. Nelly Adriana, geboren te Koepang op 24 februari 1872;
8. Hendrik, geboren te Soerabaja op 9 juli 1873.

Over de door Gramberg genoten opleiding zijn ons geen gegevens bekend. Reeds op 22-jarige leeftijd gaf hij blijk over zekere schrijverskwaliteiten te beschikken, toen een melodramatisch verhaal van zijn hand in de Schelling-serie verscheen. Uit "Schetsen van Afrika's Westkust" blijkt dat hij begin 1856 als "militair geneeskundige" voet aan wal zette te Elmina, hoofdplaats van de toenmalige Nederlandse kolonie aan de Goudkust. Enige reizen langs de kust en in het binnenland leverden hem stof voor de in dit boek gegeven beschrijving van land en volk. Tijdens deze

tochten stichtte hij aan de oever van de Bossum-Prah rivier uit eigen middelen een katoenplantage, waarvan een afbeelding voorkomt op één van de door hemzelf vervaardigde schetsen in bovengenoemd boek. Bij beschouwingen over collega's nam hij geen blad voor de mond: "statu quo lievende gouvernementslieden, die gaarne op het oude, gemakkelijke zandpaadje voortsuccelen". Typerend is de wijze waarop hij zijn ontvangst op het gouvernementele fort te Elmina beschrijft: "men tuurde ons aan met verwonderende blikken; wantrouwen straalde uit de fletsche, verglaasde en ingezonkene oogen van sommigen, anderen staarden ons met hunne bleeke, lange gezigten strak aan". Hoewel Gramberg Afrika in oktober 1859 verliet, liet hij in juli 1860 in zijn huwelijksakte nog vermelden: "grondeigenaar", "wonende ter Kuste van Guinea". Na ruim een half jaar als "geneesheer" bij de marine in Nederlands Oost-Indië werd hij einde 1861 wegens ziekte ontslagen. Van januari 1862 tot mei 1863 was hij redacteur van de Java-Bode. Merkwaardigerwijze werd hij toen aangesteld als "administratief ambtenaar" te Palembang. Van zijn medische kennis en ervaring wordt daarna nog slechts terloops gebruik gemaakt. Na Europees ziekteverlof van juli 1867 tot september 1869, dat hij grotendeels te 's-Gravenhage doorbracht, werd hij benoemd tot secretaris, kashouder en vendumeester der residentie Timor op een salaris van f 400,- per maand. In februari 1871 ontving hij een "tevredenheidsbetuiging voor zijne verrichtingen tot het herstellen van de vrede tusschen de hoofden van het Z.W.-gedeelte van Timor". Een jaar later werd hij uit zijn betrekking ontslagen wegens "oneerlijke handelingen" en moest hij met zijn gezin gedurende een periode van bijna drie jaar leven van een "onderstand" van f 120,- per maand. Van december 1874 tot maart 1876 was hij secretaris en vendumeester der residentie Sumatra's Oostkust op zijn oude salaris. "Ter zake van belangloos verleende geneeskundige hulp gedurende meer dan een jaar aan de

ingezetenen van Bengkalis" werd hem een gratificatie van f 1000,- toegekend. Na een jaar als secretaris der residentie Lampongsche Districten werd hem in oktober 1877 wegens ziekte eervol ontslag uit deze betrekking verleend, in mei 1878 gevolgd door eervol ontslag uit 's Lands dienst en in oktober 1878 door pensionering op f 900,- per jaar.

In de voorrede van zijn boek "Palembang" omschrijft Gramberg zijn taak als volgt:

"Nu eens moest ik in het gebergte halsstarrige vorsten opsporen en tot rede brengen, dan weder had ik een langverjaarden twist te beëindigen over het bezit van een stuk land, niet veel grooter dan een tafellaken. Soms zat ik in de bosschen voor de botanie, soms ook in eene droge rivierbedding voor een geologisch onderzoek. Den eenen dag had ik een werkzaam aandeel bij de installatie van een sultan, den anderen bevond ik mij op een gewapend stoomschip om jacht op zeeroovers te maken.

Meermalen ook zat ik aan de schrijftafel geboeid. Langgerekte brieven, officiële verslagen en lange kolommen cijfers waren dan mijn deel. Daarbij brachten mijne ambtsplichten mede, dat ik nu en dan een paar gelieven in den echt had te vereenigen, of mij bij pas geboren kinderen moest overtuigen, of het jongens dan wel meisjes waren, voor welke onbetaalde besognes ik door de rechtbank dikwerf werd beboet voor ééne letter te veel of te weinig. Het meest schreeuwend contrast in mijn werkkring was, dat ik, als oud-geneesheer, op de verre buitenposten meermalen hulp diende te verleenen bij ziekte of zucht. Als dan soms de patiënt niet herstellen kon en hij zijn einde voelde naderen, zat ik als notaris aan zijn sterfbed en maakte zijn testament!"

Ook het regeringsbeleid ontkwam niet aan zijn kritiek. In "Madjapahit" waarschuwt Gramberg tegen de onder het Nederlandse liberale bewind toenemende invloed van de

Islam, een waarschuwing die hij later in "De sleutel van Madjapahit" onderstreept en toelicht. In het eerste deeltje van zijn serie "Indische schetsen met zwart krijt" pleit hij tegen het zijns inziens voortijdig vervangen van het militaire bestuur door een burgerlijk bewind in Atjeh en bekritiseert hij de bureaucratie in Indië. In het tweede richt hij zich tegen de trage gang van zaken bij een verlenging van de concessie tot tinwinning aan de Billiton Maatschappij. In "Het diamanten muiltje" wijt hij de Bandjarmasinse Oorlog (1860-1865) aan het erkennen door de Nederlands-Indische regering van een door de bevolking ongewenste troonopvolger in het plaatselijke sultanaat. In "De voorlaatste liefde van mijnheer Grobbels" en in "Een huwelijk waaraan bloed kleeft" neemt hij op verhalende wijze misdragingen op de korrel van personen die, ondanks het gebruik van gefingeerde namen, door hun omgeving ongetwijfeld werden herkend.

In de voorrede van "Palembang" stelt Gramberg:

"Overigens is, met al mijn streven en arbeid, menig mijner tijdgenooten, die hun taak vrij wat gemakkelijker opvatten dan ik, mij vooruitgestreefd in aanzien en rang. Ik viel niet in de werkgeest van het gouvernement. Men begreep mij niet; vandaar scheeve beoordeling, wantrouwen."

In het licht van het vorenstaande vraagt men zich af of Gramberg werkelijk zo'n zwakke gezondheid bezat als de vele hiermede gemotiveerde mutaties in zijn loopbaan willen doen geloven. Of werd ziekte gebruikt als voorwendsel om zich in gouvernementsdienst te ontdoen van dit veelzijdig ontwikkelde "enfant terrible" met zijn vlotte en scherpe pen?

Na zijn pensionering vestigde Gramberg zich te 's-Gravenhage. Ook daar gunde deze actieve figuur zich geen rust. In oktober 1885 vertrok hij als scheepsarts naar De Verenigde Staten van Noord-Amerika, waar hij op 12 oktober 1888 te Cobden (Illinois) overleed.

Chronologische lijst van publikaties.

Fik en zijne lotgenooten (94 bladzijden). Met drie verhalen van vermoedelijk andere hand. Schelling-serie no 2. Utrecht 1855.

Guinea (met 2 platen in kleur van de hand van de schrijver). In: Europa 1860 III, blz. 175-186, 253-269.

Beknopte schets der geologie (34 bladzijden). Amsterdam 1860.

Schetsen van Afrika's Westkust (380 bladzijden met 8 uitslaande platen in kleur van de hand van de schrijver). Amsterdam 1861.

Reis naar Siak (met 3 bijlagen). In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 13 (1864), blz. 497-530.

De inlijving van het landschap Pasoemah (55 bladzijden met een schetskaartje). Batavia 1865.

Schets der Kesam, Semendo, Makakauw en Blalauw. In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 15 (1866), blz. 446-474.

De Batoe-Toelis te Batavia. In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 16 (1867), blz. 427-437.

Pasemah. In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 16 (1867), blz. 536-558.

De Goudkust. In: De Gids 32 IV (1868), blz. 383-407.

Madjapahit. Historisch-romantisch tafereel uit de geschiedenis van Java. Twee delen (301 resp. 254 bladzijden, elk met een plaat in kleur). 's-Gravenhage, Leiden en Arnhem 1868.

De sleutel van Madjapahit. Het Mohammedanisme tegenover de westersche beschaving in Indië (47 bladzijden). 's-Gravenhage, Leiden en Arnhem 1869.

Eene maand in de binnenlanden van Timor (met een schetskaartje). In: Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 36 (1872), blz. 161-217.

Een togt naar het gezondheids-etablissement Sindanglaja op Java (23 bladzijden met een plaat in kleur). Zonder plaats en jaar.

De troeboekvisserij. In: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 24 (1877), blz. 298-317.

De toekomst van Indië. Voorlezing gehouden in de zaal der Loge "de Ster in het Oosten" op den 8en Juli 1878, met een naschrift (26 bladzijden). Batavia 1878.

Palembang. Historisch-romantische schets uit de geschiedenis van Sumatra (376 bladzijden). Batavia en Haarlem 1878.

De Oostkust van Sumatra. In: De Indische Gids 3 I (1881), blz. 356-372, 586-593, 788-795, 1036-1046.

Indische schetsen met zwart krijt (185 bladzijden). 's-Gravenhage 1882-1883. Deel 1: Atjeh. Deel 2: Billiton. Deel 3: De voorlaatste liefde van mijnheer Grobbels. Deel 4: Idem (vervolg en slot) en Het diamanten muiltje. Deel 5: Een huwelijk waaraan bloed kleeft.

Deze monografie werd samengesteld aan de hand van gegevens uit de Burgerlijke Stand en het Bevolkingsregister van 's-Gravenhage, de Stamboeken van Burgerlijke Ambtenaren van het voormalige Departement van Koloniën en de geciteerde boeken.

Austerlitz, mei 1980.

E.M. de Bruijn-ter Denge,
Dr J.H. de Bruijn.

